

Boekbespreking

Milja van Tielhof

Helga S. Danner e.a. (red.), *Polder pioneers. The influence of Dutch engineers on water management in Europe, 1600-2000*, Nederlandse Geografische Studies 338 (Utrecht 2005). 177 blz., geïll., isbn 90-6809-378-9, €14,50.

Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis
16 (2007) 2, 119-121

Van 10 tot 12 januari 2006 was een Amerikaanse delegatie van circa vijftig personen in Nederland om zich op de hoogte te stellen van de manier waarop Nederland het waterbeheer aanpakt. Aanleiding was de ramp die de orkaan Katrina eind augustus 2005 in de staat Louisiana had veroorzaakt, waardoor grote twijfel was gerezen aan de kwaliteit van de Amerikaanse dijkzorg. De delegatie was slechts één blijk van belangstelling voor het goed functionerende Nederlandse systeem.

Al sinds de middeleeuwen wordt Nederlandse kennis en ervaring op het gebied van waterstaat in het buitenland gebruikt. Een beroemde oorkonde van 1113 laat zien dat Hollandse kolonisten op verzoek van de aartsbisschop van Bremen naar Noord-Duitsland migreerden om daar moerassig land in cultuur te brengen. Heel bekend is ook het verhaal van de Nederlander Cornelius Vermuyden die in de zeventiende eeuw de ontginning van 'the Fens', een groot veenmoeras in Oost-Engeland, ter hand nam. De Nederlandse invloed op waterbeheer in het buitenland wordt erkend in het standaardwerk van de Nederlandse waterstaatsgeschiedenis, waarin steeds aparte paragrafen zijn opgenomen over 'Nederlanders in het buitenland'.¹ De Amerikaanse belangstelling na 'Katrina' staat dus in een lange traditie.

In oktober 2003 werd in Edam een studiedag georganiseerd over de activiteiten van Nederlandse en Vlaamse waterbouwkundigen in verschillende landen in Europa. De bijdragen daarvan zijn vervolgens uitgebracht als bundel in de reeks Nederlandse Geografische Studies. Zes deskundigen presenteren daarin een overzicht per land: Polen (Zbigniew Chodyła), Noord-Duitsland (Martina Kaup), Denemarken (Morten Stenak), Oost-Engeland (Tom Williamson), Frankrijk (Bert Toussaint) en Italië (Salvatore Ciriaco). De bijdragen concentreren zich op de vroegmoderne en moderne tijd, hoewel soms ook de middeleeuwen kort behandeld worden. Het begrip waterbouwkundigen wordt breed opgevat: boeren-ontginners vallen daar ook onder. De zes artikelen worden voorafgegaan door een overzicht van de geschiedenis van het landschap en het waterbeheer in Nederland (Hans Renes) en gevolgd door een nabeschuiving over de rol die Nederlandse deskundigen in Europa hebben gespeeld (Bert Toussaint).

In grote lijnen was de bijdrage van Nederlandse waterbouwkundigen aan de waterstaat in het buitenland al bekend, maar toch is het een goed besluit geweest deze bundel te publiceren. De stuk voor stuk informatieve artikelen geven samen een indringend beeld van de heel verschillende manieren waarop de Nederlandse invloed vorm kreeg en de uiteenlopende mate waarin dat gebeurde, alles uiteraard sterk afhankelijk van de lokale situatie. Gunstig is ook dat sommige artikelen een uitgebreid overzicht bieden, gebaseerd op Deense, Poolse of Italiaanse literatuur die voor veel onderzoekers niet of niet goed toegankelijk is. Het artikel over Polen (beter gezegd: het gebied binnen de huidige Poolse landsgrenzen) is daarvan een goed voorbeeld. Nederlandse boeren, bijna altijd doopsgezinden, vestigden zich in de vroegmoderne tijd in honderden nederzettingen langs de Wi-

¹ G.P. van de Ven (red.), *Leefbaar laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland* (5^e druk Utrecht 2003) 98-100, 140-141, 248-253.

sla en de rivieren die daarop uitwaterden. Het oorspronkelijke landschap in de noordelijke Wisladelta vertoonde veel gelijkenis met Hollandse en Zeeuwse landschappen – laaggelegen en moerassig – en de kolonisten creëerden een landschap van dijken, sloten, kanalen en molens dat sterk aan het moederland deed denken. De waterschapsorganisatie lijkt ook geïnspireerd door Nederlandse voorbeelden. Kanalen, dijken en sloten waren verhoefslaagd over de belanghebbenden; er functioneerden dijkmeesters en kanaalopzichters die kennelijk door districten werden afgevaardigd (45). Nog altijd is de Nederlandse invloed niet uitgewist. Van recente landschapsfoto's is vaak onmogelijk te zeggen of ze in de Wisladelta dan wel in Noord-Holland zijn genomen.²

Sommige auteurs hebben reeds bekende informatie in een nieuw daglicht geplaatst of in een bredere context gezet dan voorheen. Ciriaco geeft in zijn artikel over de rol van Nederlanders en Nederlandse kennis bij de droogmakerijen in Italië vaak interessante vergelijkingen met de situatie in de Nederlandse Republiek, waar de context van het waterbeheer heel anders was. Het sterk gedecentraliseerde Nederlandse waterbeheer stond bijvoorbeeld in scherp contrast met Venetië, waar alle beslissingen met betrekking tot de waterstaat in de stad en het omliggende territorium centraal genomen werden. Ook de economische context was anders. Daarom werden in Venetië meer arbeidsintensieve oplossingen gevonden bij het uitbaggeren van de havens en kanalen, terwijl in Nederland de kapitaalintensieve baggermachines de voorkeur genoten (160). Williamson nuanceert in zijn bijdrage het succes van de zeventiende-eeuwse ontginning van de Engelse Fens: de grondverbeteringen waren toch enigszins beperkt en het grootste gedeelte van het gebied bleef in gebruik als gemene gronden. Pas in de negentiende eeuw werd het meeste land onder particulieren verdeeld en veel beter ontwaterd (112-114). In het artikel over de vele projecten die waterbouwkundigen uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden in Frankrijk ondernamen, valt op met hoeveel weerstand zij te maken kregen. Lokale boeren, steden in de omgeving, gewestelijke gerechtshoven en bezitters van tolrechten op waterwegen zagen hun belangen bedreigd: traditionele rechten om te vissen, riet te snijden en vogels te vangen in de meren of moerassen stonden op het spel en de nieuwe kanalen betekenden concurrentie voor bestaande waterwegen. Het resultaat was dat de ondernemers vaak veel tijd en geld verloren aan het bestrijden van de oppositie tegen hun plannen.

Hoewel de artikelen geografisch geordend zijn, komt uit het geheel toch ook de chronologische ontwikkeling van de Nederlandse invloed in het buitenland naar voren. In de zeventiende eeuw was die invloed groot en manifesteerde zich op allerlei terreinen. In Frankrijk en Engeland bijvoorbeeld kwamen het initiatief voor grote waterstaatsprojecten, alsmede de technische kennis en in elk geval een deel van het kapitaal vaak uit de Republiek of uit Vlaanderen. De ontginning van de Oost-Engelse venen in de zeventiende eeuw was alleen mogelijk dankzij de import van kapitaal, kennis en technieken uit de Republiek. Zelfs de Engelse wetgeving onderging die invloed: de *General Drainage Act* van 1585 was waarschijnlijk sterk geïnspireerd door de manier waarop Nederlandse droogmakerijen institutioneel werden vormgegeven. Bij de moerasontginningen, droogmakerijen en bedijkingen overal in Frankrijk lijkt de afhankelijkheid van buitenlands kapitaal minder groot te zijn geweest omdat er vaak ook Franse investeerders waren, maar men was hier wel sterk afhankelijk van Noord- of Zuid-Nederlandse initiatiefnemers die de technische kennis en andere kwaliteiten in huis hadden om de projecten te organiseren.

Het artikel over Denemarken illustreert echter duidelijk dat de afhankelijkheid van Nederlandse kennis en kapitaal in de negentiende eeuw nog maar zeer gering was. De tweede helft van de negentiende eeuw was in Denemarken de gouden eeuw van de droogmakerijen en bedijkingen. Zo werd daar tussen 1873 en 1875 een droogmakerij van 5.600 hectare gerealiseerd, waarvan het diepste gedeelte tegenwoordig 7,5 meter onder zeeniveau ligt. Deze polder Lammefjorden is daarmee niet alleen de grootste polder in Denemarken maar ook de diepste polder ter wereld. Nauwkeurig brengt Stenak in beeld wat de Nederlandse invloed was bij deze en andere Deense projecten. De Denen beschouwden

² In de zomer van 2007 werden op een tentoonstelling in De Rijp foto's uit beide gebieden door elkaar getoond, hetgeen verwarring wekte. Op www.prezent2007.nl meer informatie over raakvlakken tussen Pommeren en Noord-Holland.

Storm Buysing's *Waterbouwkunde* als een gezaghebbend leerboek, introduceerden allereerste Nederlands baggergereedschap in Denemarken en reisden naar Holland om zich te oriënteren op de opvoerwerktuigen en de capaciteit van de stoomgemalen van de Haarlemmermeer en de Alexanderpolder. Ook is het een feit dat vijzelmolens naar Nederlands model zich na 1850 in rap tempo over Denemarken verspreidden. Maar bij de meeste landaanwinningen was geen enkele Nederlandse waterbouwkundige betrokken. Slechts bij hoge uitzondering werd een beroep gedaan op Nederlandse deskundigen. Zo werd voorafgaand aan de droogmaking van Lammefjorden wel de Delftse ingenieur Nicolaas Hubert Henket gevraagd een advies uit te brengen, maar toen het project een jaar later eenmaal van start ging, was er voor Nederlanders geen rol meer weggelegd. De Deense waterbouwkundigen konden hun projecten uitstekend zelf aan.

De bundel illustreert ten slotte ook goed dat er geen lineaire ontwikkeling zit in de manier waarop de mensen met land en water omgaan. In vele artikelen staan namelijk toespelingen op de vergankelijkheid van de watersystemen. Meerdere Franse landaanwinningen waren niet of slechts matig succesvol en een aantal verviel al snel weer tot moeras (131, 133, 137). In vele Poolse dorpen die volgens het 'Nederlandse recht' zijn gesticht, is het waterbeheer tegenwoordig in verval: sloten slibben dicht, bomen en struiken worden gekapt zodat de wateroverlast toeneemt. In het algemeen wordt het landschap hier langzamerhand veel natter (51). De Pontijnse moerassen in Italië zijn in de negentiende en twintigste eeuw drooggemaakt nadat Nederlandse ingenieurs er in de zeventiende eeuw op stuk waren gelopen, maar er is reden te betwijfelen of de droogmaking alles bij elkaar nu wel zo'n goede zet was. Zowel vanuit ecologisch als sociaal-economisch perspectief valt daar vermoedelijk het een en ander op af te dingen (166). In Denemarken wordt, overigens net als in Nederland, gediscussieerd over het teruggeven aan de natuur van drooggemaakte meren (87).